

ארון ברית הקודש, יקרע את פרוכת הקודש לגזרים, יאבד בידים את כלי המקדש, ישמיד את כל אוצר בית המקדש – ולא יימצא על פני כל הארץ דיין, אשר מוסמך לדון אותו לתשלום כלשהו, ולו רק פרוטה אחת.

עובדה זו יחידה במינה ואין כמותה בקרב משפטי עמי העולם. ועל כרחנו נאמר שדי בעובדה זו האחת והיחידה להעיד כמאה עדים על משפט התורה שלא מעשה ידי אדם היא, וכל-שכן שאינה פרי שאיפות שלטון של כת כהנים – כסברתם של חוקרים מסוימים. כהנים ורבי-כנסיה, מן הסתם היו מטביעים על מעשה של חילול-קודש שכזה את אות-קין של פשע משווע, והיו פוקדים על 'הזרוע החילונית' לעסוק בראש וראשונה בשמירה על אוצרותיהם ולנקום בכל מי ששולח ידו בהם. רק העושה בקדשים שימוש של חול חייב בתשלומין, וזאת בשיעור מוגבר אם עשה כן בשוגג; הרי זה דין 'מעילה' ועליה נדון במקומה. 'נותן אבן אחד מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרות' אינו אלא בלא-תעשה שעונשו מלקות. הוה אומר: אדם המזיק בקדשים בשוגג ואף במזיד, ולא קיבל התראה כדין, אינו לוקה, כשם שהוא פטור מתשלומין; ואילו המזיק ברכוש פרטי, ולוא בלא מתכוין, לעולם חייב בנזק שלם.

אף לגבי דינים אחרים שבחוק האזרחי, ידם של קדשים על התחנתה, כגון בדיני אונאה, שומרים ותשלומי כפל וארבעה וחמשה' (פרוש רש"י הירש משפטים כא.לה).

יש להעיר שמדברנו, המזיק את ההקדש – חייב (עתוס' בסוגיתנו ובגיטין מט). וי"א שאף מדאורייתא תלוי בפלוגתא דרב ושמואל – ע' בשו"ת אור לציון ובשאר מפרשים.

דף ז

'לא קשיא, כאן מדעתו כאן בעל כרחו'. בחידושי הרי"ם הסביר חילוק זה, על פי מאמר רב קטינא (בבא מציעא נה:): אין בית דין נוקקין לפחות משה-פרוטה, אבל אם הוזקקו לדין שוה-פרוטה, גומרין ודנים גם על פחות משה-פרוטה.

אף כאן, הואיל וההפרש שבין עידית לזיבורית אינו הפרש של שווי, על כן כאשר משלם מדעתו אין נוקקין לדון בדין מיטב לבדו, שהרי אין כאן נידון של 'שוה פרוטה', אבל אם אינו רוצה לשלם ובית דין כבר נוקקין לדון על החיוב עצמו, שוב גומרין דינו גם בענין ה'מיטב'.

לכאורה נראה שפירוש זה בא כטעמא דקרא לפי הישוב הראשון בגמרא, אבל לפי האמת שגם כשמשלם מדעתו חייב ליתן מיטב, יתכן שאף ב"ד נוקקים לדון בדבר ויורדים לנכסיו לגבות מהעדיית, כי עיקר הנידון הוא חיוב תשלומין של שוה פרוטה מעדיית. וע' בית ישי עז.

'אלא אמר אביי כדמר... והכא נמי גבי נזקין דיניה בעידית...' עיקר הבאת דין מעשר עני לכאן עניינו לומר שהמחיר העתידי של הדבר, גורם כבר עתה שיחול עליו תורת 'ממון'. שלכך אין ליתן לאדם זה מתנה מרובה כי אינו בגדר 'עני' [אבל נותנים לו מתנה מועטת, כדין בעה"ב עשיר ההולך בדרך]. והכא נמי יכול להגבותו קרקע כפי שיעור יוקרא דלקמיה, שהרי כבר עתה נחשבת הקרקע כשוה את המחיר העתידי (עפ"י הגרנ"ט קית. וכ"כ בשיעורי תלמידו רי"מ שורקין בהרחבה. וע"ע שער"ה ה"ט).

(ע"ב) 'אי שקלת כדינך – שקול כדהשתא, ואי לא – שקיל כיוקרא דלקמיה'. רש"י פירש שזכותו של הניזק לתבוע בינונית או זיבורית אם רוצה, ועל כך אין צריך לימוד מן הכתוב, אלא שבאופן כזה יכול המזיק להגבותו כיוקרא דלקמיה. ורק כשגובה עידית צריך ליתן לו כדהשתא. וצריך לתת טעם בדבר, הלא אם זכותו לגבות גם מבינונית, מדוע יתן לו לפי השווי דלקמיה, ומאי שנא מעידית? ויש לפרש שאכן המחיר העתידי הוא הקובע לענין תשלום חובות וכדו', אלא שכשגובה מן העידית, הרי מכלל דין 'מיטב' הוא להגבותו גם כדהשתא. לא כן כשגובה מבינונית וזיבורית (שיעורי רבי יעקב משה שורקין).

יש להוסיף טעם, לפי מה שאמרו במסקנא שבמטלטלין כל מילי מיטב, שאם לא נמכר כאן נמכר במקום אחר, משא"כ קרקעות. ומבואר שהגדרת 'מיטב' הוא ממון חריף העובר לסוחר (כמוש"כ מו"ר בבית ישי עז). ואם כן יש לומר שגם לתירוצים הקודמים שבגמרא, זהו ענינו של דין 'מיטב', הלכך כשגובה כדינו חייב לתת לו לפי המחיר העכשווי, שאם לא כן אין זו קרקע העוברת לסוחר כי צריך להמתין עד ניסן.

ולפי דחיית הגמרא, גם כאשר נותן לו קרקע בינונית וזיבורית, נשאר דין 'מיטב' לענין זה שנותן לו כדהשתא. [ובסלקא דעתין למדנו מ'שיב' לרבות סובין שמשלם לו אף כדלקמיה הגם שאין זה מיטב. כן משמע מרש"י ואו"ז].

ובזה יש לבאר דברי הרא"ש (ע' להלן בקושית האחרונים) שאינו חייב לתת לו מבינונית אם חביבה היא בעיניו ורוצה אותה לעצמו, כי אין לו חיוב אלא שישלם ב'מיטב', והרי העידית היא לא פחות 'מיטב' מהבינונית, אולם כאשר מוכן לתתה לו, אין לו שום טענת 'וקרא דלקמיה' – כי הרי מדין 'מיטב' שאמרה תורה מחוייב לתתה לו כדהשתא.

אלא שיש להקשות על עיקר התירוץ, הלא בדברי רב אחא בר יעקב מבואר שאף בעלי חובות שדינם בבינונית משלמים בינונית כדהשתא. וצריך לומר שאמנם לפי דעתו גם זה נכלל בתקנת בינונית ליתן כדהשתא, אבל לפי התירוץ הראשון אין דין זה קיים אלא בעידית.

'אם כן, הורעת כחן של נזקין אצל בינונית וזיבורית, דרחמנא אמר ממיטב, ואת אמרת מבינונית וזיבורית נמי לא? ... אם כן, נעלת דלת בפני לוי?' מבואר בגמרא שזכות יש לניזק לתבוע בינונית וזיבורית כמחיר הוול של עתה, שלא הורעו כחן של עידית ובינונית מזיבורית. והוא הדין לבעל-חוב בזיבורית.

וכתב הרא"ש שכל זה דוקא כשגילה דעתו שמוכן לתת לו כיוקרא דלקמיה, אך אם אינו רוצה ליתנה לו כי חביבה לו אותה קרקע – אינו חייב לתתה לו, שהרי גם כאשר יש לו כמה עידיות, אין לניזק זכות תביעה על קרקע מסוימת אלא יכול לדחותה באחת מן הקרקעות. והכי נמי, לא עדיפות קרקעות בינונית וזיבורית מהעידית, ויכול לעכבן אצלו.

וצריך באור בסברתו, היכן מצינו זכות של אחד, התלויה בחביבותה של הקרקע אצל השני? ועוד, הכי נימא גם בכלים כן, שאם מוכן לתת לו כלי מסוים כיוקרא דלקמיה, שיתחייב לתת לו כדהשתא היות וגילה בדעתו שמוכן ליתנו לו? (אילת השחר). ועוד, הלא פעמים חפץ בה מפני רווח ממון מסויים, ושוה לו ההפרש בין הוולא ליוקרא כאותו הרווח? וע' בחידושי הגר"ט (השלם' קיח) בהסבר הענין. וע' לעיל שעיקר כוונת הרא"ש היא שאין לו זכות בטענת 'וקרא דלקמיה' כי טענה זו מנוגדת לדין 'מיטב' שאמרה תורה. ואכן נראה שאילו יאמר לו שאינו רוצה לתתה לו כלל, אלא שאם יוותר הלה לקחתה במחיר מוול – יאות, שיכול לעשות כן. שאין כאן סתירה לדין 'מיטב'. וצ"ע.

והתוספות (ח: ד"ה אבל) והרשב"א ועוד פוסקים, חולקים על דעה זו וסוברים שזכותו של התובע לעולם לגבות מזיבורית טפי פורתא. (וע' להלן ח בר"ש משאנן ובחידושי הנצי"ב. ויש חולקים וסוברים שאין יכול לומר 'אי אפשר בתקנת חכמים' שתקנו לטובתי באופן זה שבא להוציא מאחר. ע' שיטמ"ק בשם ריב"א).

'או בשל עולם הן שמין... רחמנא אמר 'מיטב שדהו' ואת אמרת בשל עולם הן שמין?' יש לפרש מה היה צד הספק לומר 'בשל עולם' – שודאי כוונת הכתוב 'מיטב שדהו' של המזיק, אלא שבדרך כלל העידיות כולן בטיב שוה וגם העידית שלו היא 'עידית של עולם', אבל במקרה חריג שיש לו קרקע משובחת ביותר – לא חייבה תורה להגבותה.

ולפי זה אם יש לו למזיק שתי קרקעות, עידית משובחת ביותר, יותר מעידית של עולם, וקרקע נוספת פחות מעידית של עולם – יחוייב לשלם מן המשובחת כי הרי דינו לשלם ממיטב שדהו, ואם יתן מהגרועה אין זה מיטב. (ואולם אילו היה גדר הדין מעיקרא ב'עידית של עולם', היה הדין במקרה זה לתת את הגרועה, שאינו חייב לתת יותר מדינו. כשם שלרבי ישמעאל דאמר 'בשל ניזק', לולא הכתוב 'שדהו' דהיאך דקמשלם (לעיל ו:), כשיש לו קרקע אחת פחותה מעידית של ניזק ואחת יותר ממנה – לא היה חייב את הטובה). (אילת השחר. ובה ישב את הערת הר"ש על דברי רש"י).

דף ח

'זאי אמרת בשלו הן שמין, תעשה בינונית שלו כעידית וידחה ב"ח אצל זיבורית.' מבואר בגמרא להשוות בעל-חוב לניזקין, ואם בניזקין שמין בשלו, שכך היא כוונת הכתוב מיטב שדהו, גם בבעל חוב יש לחכמים לתקן בדומה לניזקין, שגם זה בכלל 'כעין דאורייתא תקון' (עפ"י חזו"א ליקוטים ב"ק יט, ע"ש. וע' אמת ליעקב מה שצידד בוה).

'השתא לשלשה דאיכא למימר חד מינייהו קדים, אמרת כולן נכנסו תחת הבעלים, מכרן לאחר מיבעיא?' ואין לומר 'לא זו אף זו' קתני, שאין אומרים כן אלא בשתי בבות [שבאמירת הדין הראשון עדיין לא העלה בדעתו לשנות הדין המחודש יותר], אבל דבר הנאמר כאחת, באותה בבא, יש לו לומר את הדין המחודש בלבד (תורת חיים).

עיקרון זה מובא בתוס' בקדושין מא. שאין אומרים כן אלא בשתי בבות, לא בשתי תבות.